

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія загальноєкономічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Аналіз господарської діяльності»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

За темою № 7 - Аналіз собівартості продукції (послуг).

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол від
31.08.2021 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст
вищої категорії, викладач – методист, Луценко Г. П.

Рецензенти:

1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Пушкар О.І.

План лекції:

1. Значення, завдання та інформаційне забезпечення аналізу собівартості продукції підприємства
2. Аналіз витрат за загальним обсягом, складом та структурою
3. Аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції
4. Аналіз собівартості виробництва окремих видів продукції
5. Аналіз прямих витрат (матеріальних, трудових) на виробництво та реалізацію продукції
6. Аналіз комплексних статей витрат на виробництво та реалізацію продукції
7. Аналіз витрат на 1 грн товарної продукції
8. Аналіз витрат від іншої звичайної діяльності підприємства

Література:Основна:

1. Портна О.В. Аналіз господарської діяльності. Начальний посібник / Портна О.В, Єрмолова Н.М. – К.: Патерик, 2015. – 312 с.
2. Сіменко І.В. Аналіз господарської діяльності. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 384 с.

Допоміжна:

3. Донцова Л.В. Анализ финансовой отчетности: Учебник. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2008. – 368 с.
4. Економічний аналіз. Навчальний посібник для студентів вузів. / За ред. проф. Бутинця Ф.Ф. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 680 с.
5. Ефимова О.В. Финансовый анализ. – 2-е изд., доп. – М.: Бухгалтерский учет, 1998. – 320 с.
6. Житна І.П. Економічний аналіз господарської діяльності підприємств: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1992. – 186 с.
7. Мельничук Г.М. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности. – К.: Вища школа, 1990. – 318 с.
8. Олійник О.В. Економічний аналіз. Практикум. Навчальний посібник для студентів вузів. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 496 с.
9. Прокопенко І.Ф., Генін В.І. Методика і методологія економічного аналізу. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.
10. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: ИП “Экоперспектива”, 1998. – 498 с.
11. Цал-Цалко Ю.С. Бухгалтерський звіт підприємства та його аналіз. – Житомир: ЖІТІ, 1998. – 200 с.

12. Шпанковська Н.Г. Аналіз господарської діяльності: теорія, методика, розбір конкретних ситуацій. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 328 с.

13. Хома У.Б., Турко В.В. Економічно-математичні методи аналізу діяльності підприємств. Навчально-методичний посібник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 328 с.

Періодичні видання:

1. Урядовий кур'єр;
2. Фінанси України;
3. Економіст; Економіка, фінанси, право;
4. Актуальні проблеми економіки;
5. Економіка України;

Інформаційні ресурси

1. www.oon.com.ua - Ukraine Business & Economy http
2. www.ukrstat.gov.ua Офіційний сайт Держкомстату України
3. www.rada.gov.ua - Офіційний сайт Верховної Ради України

1. Значення, завдання та інформаційне забезпечення аналізу витрат підприємства

Витрати підприємства є вираженими в грошовій формі витратами на здійснення тактичних і стратегічних завдань, які вирішуються в процесі звичайної діяльності і надзвичайних подій.

Мета аналізу витрат підприємства – вивчення і виявлення потенційних можливостей відносного зниження витрат при одночасному зростанні обсягів торгово-виробничої діяльності та прибутку.

Завдання аналізу витрат:

- об'єктивна оцінка дотримання кошторису витрат підприємства за загальним обсягом, складом і структурою (в цілому і в розрізі видів діяльності, періодів часу і структурних підрозділів);
- оцінка динаміки розвитку витрат підприємства за загальним обсягом, складом і структурою (в цілому і в розрізі видів діяльності, періодів часу і структурних підрозділів);
- виявлення і кількісна оцінка причин зміни витрат (в цілому і в розрізі видів діяльності, періодів часу і окремих структурних підрозділів) підприємства;
- аналіз окремих видів витрат звичайної діяльності та виявлення резервів економії (в розрізі номенклатури статей витрат);
- виявлення непродуктивних витрат і втрат у процесі звичайної діяльності підприємства і розробка заходів, спрямованих на їх ліквідацію;

– підрахунок резервів відносної економії витрат і розробка заходів із їх практичної реалізації.

Інформаційну основу проведення аналізу витрат підприємства становить:

– **нормативно-довідкова інформація** (норми й нормативи витрат сировини і матеріалів на виробництво продукції (товарів, робіт, послуг), кошторис витрат на виробництво одиниці продукції (товарів, робіт, послуг), кошторис витрат підприємства, фінансовий план підприємства);

– **облікова й звітна інформація** (первинні документи, дані рахунків бухгалтерського обліку, облікові регістри, фінансова та статистична звітність);

– **позаоблікова інформація** (дані проведених інвентаризацій, матеріали різних перевірок, спостережень, рішення й розпорядження по підприємству, дані попередніх аудиторських перевірок, дані попередніх аналітичних досліджень, і т.п.).

2. Аналіз витрат за загальним обсягом, складом та структурою

Аналіз витрат підприємства передбачає оцінку ступеня дотримання кошторису витрат та їх динаміки. Витрати підприємства вимірюються і оцінюються в **абсолютних і відносних** показниках.

Абсолютним показником, який дає уявлення про обсяг витрат є їх сума. Оцінка ступеня дотримання кошторису і динаміки витрат за загальним обсягом, складом і структурою припускає вивчення змін у їх складі та структурі в абсолютних і відносних одиницях виміру, і виявлення потенційних можливостей відносного зниження витрат.

Якщо протягом звітного періоду спостерігалася зміна цін на сировину і товари, ставок і тарифів на послуги, що надаються, то оцінці дотримання кошторису витрат і вивченню динаміки повинна передувати процедура перерахунку витрат від звичайної діяльності в порівнянний вигляд.

Для оцінки складу та структури витрат порівняно з кошторисом і в динаміці використовують методи горизонтального та вертикального аналізу і обчислюють абсолютне і відносне відхилення від плану, абсолютний приріст (зниження) та темп зростання (зниження) витрат.

3. Аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції

Витрати на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг), виражені у грошовій формі, являють собою собівартість.

Собівартість продукції (робіт, послуг) – це вартісне вираження витрат підприємства, пов'язаних з використанням у технологічному процесі виконання робіт і надання послуг природних ресурсів, сировинних матеріалів, палива, енергії, основних виробничих засобів, інструменту, інвентаря, трудових і фінансових ресурсів, а також інших витрат, пов'язаних із їх виробництвом і збутом.

За обсягом витрат, що включаються до собівартості, остання ділиться на:

виробничу собівартість – це витрати підприємства, пов'язані з процесом виробництва продукції, які складаються з прямих витрат (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, інші прямі витрати) та розподілених загальновиробничих витрат;

собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) – це витрати підприємства, пов'язані з виробленою (раніше, або у звітному періоді) й реалізованою продукцією, які складаються з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, і нерозподілених постійних загальновиробничих витрат та наднормативних виробничих витрат.

Абсолютними показниками, які дають уявлення про обсяг собівартості виробленої та реалізованої продукції є їх сума в цілому по підприємству, за окремими видами продукції (робіт, послуг) та структурними підрозділами.

Відносним показником витрат на виробництво і реалізацію продукції є рівень собівартості або витрати на 1 грн реалізованої товарної продукції, який визначається вираженням у відсотках співвідношенням собівартості і обсягу реалізованої товарної продукції, і показує скільки копійок витрачає підприємство для виробництва і реалізації продукції на одну гривню.

Починається аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг) з **аналізу суми витрат на виробництво і реалізацію продукції**, метою якого є виявлення відхилень та визначення найважливіших напрямів пошуку резервів зниження собівартості.

Основними резервами скорочення витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг) є: економічне стимулювання економії фінансово-виробничих ресурсів, які використовуються в процесі здійснення основної діяльності підприємства; безперервність технологічного процесу (впровадження нової техніки, комплексна механізація й автоматизація виробничих процесів, удосконалення технології, впровадження прогресивних видів матеріалів); розширення спеціалізації й кооперування; підвищення продуктивності праці.

4. Аналіз собівартості виробництва окремих видів продукції

Аналіз собівартості виробництва окремих видів продукції (робіт, послуг) проводять за даними планових, проектно-кошторисних та фактичних калькуляцій із дотриманням визначених завданнями аналізу етапів аналітичних досліджень.

Починають аналіз із загальної оцінки виконання планових (розрахункових) завдань зі зниження собівартості окремих видів продукції. Далі встановлюють динаміку собівартості одиниці продукції. Оцінку виконання планового (розрахункового) завдання зі зниження собівартості одиниці продукції, та встановлення динаміки собівартості проводять методом порівняння фактичної собівартості одиниці продукції з плановою та із собівартістю за попередній рік. У

процесі таких досліджень визначаються зміни собівартості виробництва одиниці окремих видів продукції за загальною сумою витрат і окремими статтями калькуляції.

Поглиблюються дослідження з'ясуванням причин відхилень за найвагомішими статтями калькуляції, виявленням та кількісним вимірюванням причин зміни суми витрат на виробництво одиниці продукції окремих видів.

На відхилення фактичної собівартості одиниці продукції (робіт, послуг) від планової впливають зміни: обсягу виробництва продукції; постійних витрат, що припадають на виробництво даного виду продукції; змінних витрат на одиницю продукції.

Велике значення має порівняльний аналіз собівартості однакових виробів на різних підприємствах. Такий аналіз дозволяє встановити наскільки прогресивною є технологія їх виготовлення на даному підприємстві. Найбільш широко порівняльний аналіз можна застосовувати в харчовій та легкій промисловості.

Завершальним етапом аналізу є пошук резервів зниження собівартості одиниці найважливіших видів продукції.

Розрізняють *поточні* та *перспективні* резерви зниження собівартості виробництва одиниці продукції.

Поточні резерви зниження собівартості включають усі види непродуктивних витрат (явні та приховані), також перевитрати ресурсів і надмірні витрати грошових коштів, виявлені в ході аналізу.

До перспективних резервів відносять: збільшення обсягів випуску продукції; упровадження досягнень науково-технічного прогресу; спеціалізацію, кооперування, комбінування виробництва.

5 Аналіз прямих витрат (матеріальних, трудових) на виробництво та реалізацію продукції

У складі собівартості продукції (робіт, послуг) значну питому вагу становлять прямі витрати на виробництво і реалізацію продукції. Вони наведені прямими матеріальними витратами, прямими трудовими витратами та іншими прямими витратами.

Прямі матеріальні витрати включають вартість сировини та основних матеріалів, які утворюють основу продукції, що вироблена, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Аналіз прямих матеріальних витрат розпочинають з оцінки ступеня виконання плану та динаміки розвитку показників складу, структури і частки витрат у виробничій собівартості всієї товарної продукції. Матеріальні витрати за всіма одноелементними статтями калькулювання оцінюють, порівнюючи фактичні витрати звітного періоду з плановими або з даними попереднього періоду.

Далі дослідження поглиблюються в напрямку з'ясування та кількісної оцінки причин відхилення суми прямих матеріальних витрат від базисної (планова або попереднього періоду) величини як в цілому, так і за окремими видами продукції.

Основними чинниками, які визначають зміну суми прямих матеріальних витрат, є зміни: обсягу виробництва продукції; структури виробленої продукції; прямих матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції; норм витрачання сировини, матеріалів, палива та енергії на виробництво одиниці продукції; середньої вартості (ціни) спожитих у процесі виробництва одиниці продукції матеріальних ресурсів, палива та енергії.

Аналіз прямих матеріальних витрат завершується підрахунком резервів їх зниження і розробленням відповідних заходів щодо їх використання.

Прямі трудові витрати включають основну, додаткову заробітну платню та інші грошові виплати робітникам (виключаючи нештатних), які зайняті у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

Аналіз прямих трудових витрат розпочинають із оцінки ступеня виконання плану і динаміки витрат на оплату праці промислово-виробничого персоналу за загальним обсягом, складом та структурою. Оцінка здійснюється шляхом порівняння фактичної суми, складу і структури витрат на оплату праці з базисною (плановою або попереднього періоду), і виявлення відхилень.

У процесі подальшого аналізу прямих трудових витрат з'ясовують причини відхилення фактичних витрат на оплату праці промислового персоналу від базисної (планова або попереднього періоду) їх величини.

Основними чинниками, які визначають зміну суми прямих трудових витрат, є зміни: обсягу виробництва продукції; структури виробленої продукції; прямих трудових витрат на виробництво одиниці продукції; норм витрачання робочого часу (трудомісткість) на виробництво одиниці продукції; середнього розміру годинної заробітної платні.

Завершується аналіз прямих трудових витрат підрахунком резервів зниження витрат на оплату праці промислово-виробничого персоналу і розробкою заходів, спрямованих на скорочення непродуктивних виплат основної та додаткової заробітної платні, надбавок і доплат до тарифних ставок та посадових окладів, інших грошових виплат.

6 Аналіз комплексних статей витрат на виробництво та реалізацію продукції

Витрати, які неможливо прямо віднести на собівартість конкретних видів продукції, але які пов'язані з обслуговуванням виробничого процесу і формують собівартість виробленої продукції (робіт, послуг), є **непрямими витратами**. Вони носять комплексний характер, оскільки об'єднують у своєму складі різні залежно від

обсягу виробництва продукції витрати. Комплексні витрати наведені *змінними та постійними розподіленими загальновиробничими витратами*.

Аналіз комплексних статей витрат на виробництво і реалізацію продукції здійснюється поетапно.

На *першому етапі* аналізу комплексних витрат вивчають ступінь виконання плану і динаміку суми загальновиробничих витрат, їх складу та структури, визначають відхилення значень цих показників у звітному періоді порівняно з кошторисом або попереднім періодом, обчислюють суми відносної перевитрати (економії) та кожною статтею.

На *другому етапі* оцінюється динаміка розвитку загальновиробничих витрат підприємства. Оскільки до складу загальновиробничих витрат входять і змінні витрати, що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності, то перед порівнянням фактичної їх суми із сумою, передбаченою кошторисом, останню коригують на фактичний обсяг діяльності.

У ході аналізу доцільно визначити також розмір загальновиробничих витрат у розрахунку на 1 грн обсягу промислової продукції та дослідити динаміку показника.

Третій етап аналізу непрямих витрат передбачає дослідження причин, що зумовили абсолютне та відносне відхилення загальновиробничих витрат на підприємстві в цілому і за кожною статтею витрат. Зважаючи на велику кількість статей витрат (видів загальновиробничих витрат), більшість з яких є комплексними, багато буде й причин їх зміни (відхилення). Очевидно, що у разі дослідження впливу чинників на зміну суми загальновиробничих витрат слід зосередити увагу на головних статтях витрат, частка яких у загальній сумі витрат є найбільшою.

Четвертий (заключний) етап аналізу – підрахунок резервів скорочення загальновиробничих витрат і розроблення заходів щодо їх використання з метою зниження виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), загальної суми витрат виробництва.

7 Аналіз витрат на 1 грн товарної продукції

Аналіз витрат на одну гривню товарної продукції здійснюється у три етапи:

1-й етап – оцінка динаміки витратності основної діяльності підприємства;
2-й етап – виявлення та кількісна оцінка причин зміни витрат на одну гривню товарної продукції;

3-й етап – виявлення резервів скорочення витрат і розробка заходів щодо їх впровадження з метою зниження розміру витрат на одну гривню товарної продукції.

На *першому етапі* динаміка витрат на одну гривню продукції аналізується у двох оцінках: у цінах, що діяли у звітному році (у діючих цінах), і в середньорічних цінах попереднього року.

На *другому етапі* з'ясовуються і кількісно оцінюються причини, що зумовили зростання або зниження витрат на одну гривню товарної продукції, основними серед

яких є зміна: обсягу виробництва та реалізації товарної продукції; структури товарної продукції; змінних витрат на виробництво та реалізацію одиниці продукції; постійних витрат на виробництво і реалізацію товарної продукції; відпускних цін на продукцію (роботи, послугу), що випускаються підприємством.

За результатами дослідження впливу чинників на зміну витрат на одну гривню продукції можна визначити їх вплив на зміну загальної суми витрат на виробництво продукції (робіт, послуг). Для цього абсолютні відхилення (приріст, зниження) витрат на одну гривню продукції за кожним чинником слід помножити на обсяг виробленої і реалізованої у звітному періоді продукції.

На заключному, *третьому етапі*, розробляють заходи щодо використання виявлених резервів для скорочення витрат на одну гривню товарної продукції.

8 Аналіз витрат від іншої звичайної діяльності підприємства

До витрат від інших видів звичайної діяльності підприємства відносяться витрати, які виникають у процесі інвестиційної, фінансової й іншої звичайної діяльності.

Аналіз витрат від інших видів звичайної діяльності підприємства здійснюється поетапно:

- 1-й етап – вивчення складу і структури витрат за їх видами;
- 2-й етап – встановлення причин зміни видового складу і структури витрат;
- 3-й етап – виявлення резервів зниження суми витрат від інших видів звичайної діяльності;
- 4-й етап – розробка заходів щодо впровадження в практику господарювання підприємства виявлених резервів скорочення витрат та оптимізації витрат інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності.

На *першому етапі*, як правило, визначаються абсолютні і відносні відхилення звітних показників витрат інвестиційної, фінансової і іншої звичайної діяльності від показників попередніх періодів і визначаються тенденції їх змін.

На *другому етапі* з'ясовуються і кількісно оцінюються причини, що зумовили зростання або зниження суми витрат в динаміці по підприємству в цілому і за окремими видами витрат. Такий аналіз дозволяє своєчасно реагувати на відхилення, які виникають, і розробляти відповідні заходи щодо недопущення зайвих витрат і втрат.

На *третьому етапі* аналізу роблять підрахунок резервів можливого скорочення величини витрат від інвестиційної, фінансової та іншої звичайної діяльності.

На заключному, *четвертому етапі*, аналізу розробляють заходи щодо реалізації виявлених резервів задля зниження суми та оптимізації структури витрат по підприємству в цілому.

Отже, для ефективного управління господарською діяльністю підприємства, забезпечення економії ресурсів та підвищення обсягу прибутку та рентабельності необхідним є комплексний аналіз витрат на виробництво і реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг) є зростанню економічної ефективності витрат.